

Zihin Haritası:

Eleştirel Düşünceye Yolculuk

Sermin ASIL

Dr. Sermin ASIL

**Zihin Haritası:
ELEŞTİREL DÜŞÜNCEYE YOLCULUK**

ISBN 978-625-6140-82-0

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2024, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Aralık 2024, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

DR. SERMİN ASIL

Yüksek lisans ve doktora eğitimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2017 yılında “Kamu Çalışanlarının Dijital Gözetime İlişkin Algıları: Gazi Üniversitesi” başlıklı yüksek lisans çalışması ile mezun olmuştur. 2023 yılında ise “İletişim Fakültelerinin Medya Mesajlarının Okunmasında Eleştirel Düşünme Becerisi Kazandırma İşlevi: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Kastamonu Üniversitesi” başlıklı doktora tezini tamamlayarak doktora derecesini almıştır. 2018 yılından bu yana Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu’nda öğretim görevlisi olarak görev yapmakta olup İletişim, Halkla İlişkiler, Protokol, Eleştirel Düşünme gibi dersler vermektedir. Çalışma alanları arasında yeni medya sosyolojisi, gözetim ve mahremiyet, iletişim kuramları, dijitalleşme, eleştirel düşünme ve yapay zeka yer almaktadır. Akademik faaliyetlerinin yanı sıra kurumlarla işbirliğine dayalı projeler de yürütmekte ve sektörel çalışmalara katkı sağlamaktadır.

ORCID No: 0000-0002-3450-5416

ÖN SÖZ

Eleştirel düşünme, insanların bilgiye erişimi arttıkça daha karmaşık ve çoğu zaman daha çelişkili hale gelen günümüz dünyasında, akıl yürütmenin en temel yetisi olarak dikkat çekmektedir. “*Zihin Haritası: Eleştirel Düşünceye Yolculuk*” adlı bu kitap, eleştirel düşünmenin yalnızca bir dizi teknik ve beceriden ibaret olmadığını, aynı zamanda yaşam boyu süren bir zihinsel özgürleşme süreci olduğunu vurgulamak amacıyla hazırlandı. Kitabın her bölümü, eleştirel düşünmenin çeşitli boyutlarını keşfetmeye odaklanırken, okuyucuların da bu yolculukta kendi zihinsel kapasitelerini yeniden şekillendirmelerine rehberlik etmeyi hedeflemektedir.

Kitap, modern eğitimin ve düşüncenin yapı taşlarından biri olan eleştirel düşünmeyi, düşünme tarihine ve kültürel bağlama dayandırarak incelemektedir. Bu bağlamda, insanın bir varlık olarak kendisini sorgulaması, çevresine ve bilgiye yaklaşımı, toplumun birey üzerinde şekillendirdiği düşünme kalıplarına karşı durabilmesi, okurun kendi eleştirel bakış açısını geliştirebilmesi için kitap boyunca okuyucuyu düşünmeye teşvik eden bir dizi bölüm hazırladık.

“*Düşünmenin Haritası: Kavramlar, Özgürleşme Süreci ve Beceriler*” isimli ilk bölümde, eleştirel düşünmenin temel taşlarını oluşturan kavramlara odaklanıyoruz. Bu kavramlar; akıl yürütme, mantık, sorgulama ve düşünme becerilerinden oluşuyor. Eleştirel düşünme, yüzeysel bilgi birikiminden öte, derin bir anlama çabasını, farkındalığı ve zihinsel esnekliği içerir. Ancak bu sürece ulaşmak, kavramların neyi ifade ettiğini, zihnin haritasını çıkararak yapılandırmakla mümkün hale gelir. Bir düşünceyi eleştirel bir bakış açısıyla ele almak, o düşüncenin çelişkilerini, eksik yönlerini ve bağlantılarını analiz etmekten geçer. Bu beceriyi kazanmak, düşünsel bir özgürleşme sürecinin başlamasını sağlar. Bu özgürleşme süreci, öncelikle bilgiye ve onun kaynağına yönelik bir sorgulama ile başlamalıdır. Ardından, eleştirel düşünme becerileri devreye girer; doğru soru sorma, kavramları ve bağlamları ayırt etme, ilişkileri anlama gibi yetiler, bireyin düşünme yolculuğunun temelini oluşturur.

Bölümde, eleştirel düşünmenin bireyin kendi iç yolculuğunda nasıl bir özgürleşme sağladığını gösteren çeşitli örnekler ve alıştırmalarla okuyucuların bu becerileri edinmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Amacımız, okurun düşünsel haritasını belirlemesine rehberlik etmek ve bu haritada ilerlerken daha güçlü bir eleştirel bakış açısı geliştirmesine yardımcı olmaktır. Her kavram ve beceri, okuyucunun kendi düşünme tarzını sorgulamasına, yeni bakış açıları geliştirmesine olanak tanır.

“*Eleştirel Düşünmenin Temelleri ve Uygulama Stratejileri*” isimli ikinci bölüm, eleştirel düşünmenin temellerine ve bu becerilerin günlük yaşantımıza uygulanmasına odaklanıyor. Eleştirel düşünme, belli başlı tekniklerin bilinçli bir şekilde kullanılmasıyla pekişir. Bu bağlamda kitap, bilgi kaynaklarını analiz etme, argümanları değerlendirme, tutarsızlıkları fark etme ve doğruluğu araştırma gibi stratejileri açıklamaktadır. Bölümde özellikle günlük yaşantıda sıklıkla karşılaştığımız bilgi kaynaklarına yönelik analiz ve eleştiri yöntemleri üzerinde durulmakta, haber kaynaklarını değerlendirme, bilgi kirliliğinden korunma ve doğruluğu sorgulama gibi stratejilere geniş yer verilmektedir.

Bu bölüm, aynı zamanda dijital çağda eleştirel düşünmenin neden hayati öneme sahip olduğunu anlatmaktadır. Bilgi akışının çok yoğun ve hızlı olduğu bir dünyada, hangi bilgiye güveneceğimizi belirlemek zorlaşmıştır. Bu nedenle, eleştirel düşünmeyi pratiğe dökmek; yalnızca soyut bir beceri olarak kalmaktan çıkarak günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelir. Okuyucuların eleştirel düşünmeyi yalnızca teorik bir bilgi olarak değil, somut bir beceri olarak kullanabilmelerini sağlamak için bu bölümde pek çok örnek vaka ve stratejik uygulama yer almaktadır. Bu uygulamaların her biri, okuyucuların dijital çağın karmaşıklığı içinde eleştirel bir yol izlemelerine destek olacak şekilde hazırlanmıştır.

Eleştirel düşünmenin tarihsel ve kültürel boyutunu ele alan ve “*Medeniyetlerin Aynasında Eleştirel Düşünme: Doğu ve Batı Perspektifleri*” isimli üçüncü bölüm, bu yetinin tarih boyunca Doğu ve Batı medeniyetlerinde nasıl şekillendiğine ışık tutmaktadır. Eleştirel düşünmenin

kültürel bağlamda ele alınması, farklı düşünme tarzlarının gelişimini ve bu düşünme biçimlerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini incelememize olanak sağlar. Doğu'nun bilgelik odaklı yaklaşımı ile Batı'nın rasyonel ve analitik bakış açısı arasındaki farklar, bu bölümde ele alınarak karşılaştırılıyor.

Doğu toplumlarında eleştirel düşünmenin çoğu zaman daha çok içsel, ahlaki ve manevi bir sorgulama etrafında şekillendiği, Batıda ise felsefi ve bilimsel sorgulamanın ön planda olduğu görülür. Eleştirel düşünmenin bu farklı medeniyetlerde nasıl geliştiğini anlamak, bize düşünme süreçlerinin tarihsel ve kültürel kökenlerine dair bir perspektif kazandırır. Bu bağlamda okuyucular, tarih boyunca farklı medeniyetlerin bilgiye, inanca ve dogmaya yönelik tutumlarını eleştirel bir gözle değerlendirebilirler. Eleştirel düşünmenin bireysel bir pratik olarak mı yoksa toplumsal bir norm olarak mı benimsendiğini anlamak, bireyin kendi kültürel düşünme kalıplarını da yeniden değerlendirmesine olanak tanır. Farklı kültürlerde eleştirel düşünmenin nasıl uygulandığını öğrenmek, okuyucunun kendini daha geniş bir perspektifte konumlandırmasına ve kendi kültürüne dair eleştirel bir bakış açısı kazanmasına yardımcı olacaktır.

“Eleştirel Düşünen Bireyin Yolculuğu: Öğretim Modelleri, Öğretmen Yaklaşımları ve Engeller” isimli dördüncü ve son bölüm, eleştirel düşünmenin bir beceri olarak nasıl geliştirilebileceğine odaklanıyor. Bu bölüm, öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini öğrencilerine kazandırmak için hangi yöntem ve yaklaşımları kullanabileceklerini ele alırken, aynı zamanda bu sürecin önündeki engelleri de analiz ediyor. Eleştirel düşünmenin bir eğitim süreci olarak nasıl yapılandırılacağı anlatan bölüm, özellikle öğretmenler ve eğitimciler için rehber niteliği taşımaktadır.

Eğitim sistemleri, bireylerin eleştirel düşünme yetilerini geliştirmek için çeşitli modeller uygulamaktadır. Bu bölümde, eleştirel düşünme becerisinin öğretiminde öne çıkan modeller, uygulama teknikleri ve eğitim sistemlerinin bu alandaki rolleri üzerine ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Öğrencilere eleştirel düşünme kazandırmak adına kullanılan

yöntemler, öğretmenlerin eğitimde üstlendiği rehberlik rolüyle birlikte düşünülmektedir. Ayrıca, öğretim sürecinde karşılaşılan engeller de bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Aile, kültürel değerler, eğitim sistemi ve bireysel faktörler, eleştirel düşünme becerisini etkileyen önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Bu son bölüm, öğretmenler ve eğitimciler için eleştirel düşünmeyi öğretim sürecinde nasıl etkili bir şekilde kazandırabileceklerine dair pratik bilgiler içeriyor. Eğitimin her seviyesinde bu beceriyi geliştirmenin yolları tartışılıyor ve öğrencilerin eleştirel düşünmeyi öğrenme sürecinde nasıl motive edileceğine dair öneriler sunuluyor. Eleştirel düşüncenin, bireyin yalnızca akademik başarı için değil, aynı zamanda yaşam becerileri kazanmasında da büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Öğrencilerin okulda öğrendikleri eleştirel düşünme becerilerini günlük hayatlarına yansıtmaları, hem kendi bireysel gelişimleri hem de toplumun gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Bu kitap, eleştirel düşüncenin kavramsal temellerini, pratik yollarını ve tarihsel perspektifini bir arada sunarak okuyucuların düşünme biçimlerini dönüştürme sürecine rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. “Zihin Haritası: Eleştirel Düşünceye Yolculuk,” bireylerin kendi düşünme süreçlerini anlamalarına, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine ve bu becerileri hayatlarına katmalarına destek olmak için yazıldı. Eleştirel düşünme yalnızca entelektüel bir uğraş değil, aynı zamanda toplumların ilerlemesinde ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmesinde önemli bir araçtır. Son olarak, bu kitabın her sayfasının, okuyucuları derinlemesine düşünmeye ve kendi düşünce süreçlerini yeniden gözden geçirmeye teşvik etmesini diliyoruz. Eleştirel düşünme yolculuğunuzda bu kitap sizlere ilham verici bir rehber olsun.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, “İletişim Fakültelerinin Medya Mesajlarının Okunmasında Eleştirel Düşünme Becerisi Kazandırma İşlevi: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi” isimli doktora tezinden üretilmiştir. Yazım süreci, yalnızca bireysel bir çabanın değil, aynı zamanda birçok kişinin desteği ve katkısının bir ürünüdür. Bu süreçte bana ilham veren, yol gösteren ve destek olan herkese içtenlikle teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle, bilgi birikimiyle beni besleyen ve eğitim hayatım boyunca düşünmeye teşvik eden değerli danışmanım Prof. Dr. Muharrem ÇETİN’e teşekkür ederim. Onun rehberliği olmasaydı, bu kitabın temelleri asla atılamazdı.

Kitabın hazırlanma sürecinde görüşleri ve eleştirileriyle katkı sağlayan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli arkadaşım Doç. Dr. Sami PEKTAŞ’a ayrıca teşekkür ederim. Değerli önerileri ve geri bildirimleriyle bu kitabın daha güçlü bir yapıya kavuşmasını sağladı.

Ayrıca, yazım sürecinde sabrı, desteği ve sevgisiyle hep yanımda olan, stresimi hafifletmek ve motivasyonumu artırmak için çabalayan canım anneme ve abime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, çalışmamın tamamlanmasını görmeye ömrü yetmeyen, her zaman en büyük destekçim olan canım babam Hasan ASIL’a duyduğum minnettarlığı ifade etmek istiyorum. Babamın bana duyduğu güven, sağladığı destek ve varlığı, bu kitabı mümkün kılan en önemli güçlerden biriydi. Yorulduğumda beni motive eden o değerli varlığı olmadan bu süreci tamamlamak zorlu olsa da, onun bir yerlerden beni izlediğine ve gurur duyduğuna inanıyorum. Bu çalışmayı, sevgiyle ve hasretle andığım kıymetli babama ithaf ediyorum.

Sevgi ve minnetle,

Dr. Sermin ASIL

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Teşekkür.....	ix

1. BÖLÜM

DÜŞÜNMENİN HARİTASI: KAVRAMLAR, ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ VE BECERİLER

Düşünmenin Anlamı ve Temelleri	2
Düşünmenin Özgürlük Mücadelesi.....	13
Düşünme Becerileri ve Eğitimi	22
Bölüm Sonu.....	34
Özet	34
Yararlanılan Kaynaklar	35
Önemli Noktalar.....	38

2. BÖLÜM

ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN TEMELLERİ VE UYGULAMA STRATEJİLERİ

Eleştirel Düşünmenin Kavramsal Çerçevesi.....	45
Eleştirel Düşünme Stratejileri.....	65
Duyuşsal Stratejiler	66
Makro Bilişsel Stratejiler.....	68
Mikro Bilişsel Stratejiler	72
Bölüm Sonu.....	74
Özet	74
Yararlanılan Kaynaklar	75
Önemli Noktalar.....	76

3. BÖLÜM

MEDENİYETLERİN AYNASINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNME: DOĞU VE BATI PERSPEKTİFLERİ

Doğuda Eleştirel Düşüncenin İzleri: Medeniyetler ve Düşünce Yöntemleri	82
İslam Medeniyetlerinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	83
Çin Medeniyetinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	100
Hint Medeniyetinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	109
Mısır Medeniyetinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	112
Batıda Eleştirel Düşüncenin İzleri: Medeniyetler ve Düşünce Yöntemleri	117
Antik Roma Medeniyetinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	125
Aydınlanma Medeniyetlerinde Eleştirel Düşünme Anlayışı	128
Bölüm Sonu	137
Özet	137
Yararlanılan Kaynaklar	139
Önemli Noktalar	144

4. BÖLÜM

ELEŞTİREL DÜŞÜNEN BİREYİN YOLCULUĞU: ÖĞRETİM MODELLERİ, ÖĞRETMEN YAKLAŞIMLARI VE ENGELLER

Eleştirel Düşünme Becerilerinin Kazandırılması	148
Eleştirel Düşünme Becerilerini Destekleyen Öğretim Modelleri	154
Eleştirel Düşünme Eğitiminde Öğretmenin Rolü	177
Eleştirel Düşünme Gelişimine Engel Olan Faktörler	179
Eleştirel Düşünme Becerisi Gelişmiş Bireylerin Nitelikleri	187
Bölüm Sonu	189
Özet	189
Yararlanılan Kaynaklar	190
Önemli Noktalar	193

1. BÖLÜM

DÜŞÜNMENİN HARİTASI: KAVRAMLAR, ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ VE BECERİLER

“Düşünmenin Haritası” adlı bu bölümde, düşünme eyleminin temel nitelikleri, özgürleşme süreci ve gelişim becerileri ele alınacaktır. İlk olarak, düşünmenin ne olduğunu tanımlayarak, bireyin kendini ve çevresini anlama çabasında düşünmenin nasıl bir zihin disiplini sunduğu irdelenecektir. Ardından, düşünme süreçlerinin tarih boyunca özgürleşmeye doğru nasıl evrildiğini, bireylerin zihinlerindeki sınırları aşmalarına nasıl katkı sağladığı incelenmektedir. Son olarak, düşünme becerilerini geliştirmek için eğitim ve stratejilerin önemini vurgulayarak, eleştirel ve yaratıcı düşünce becerilerinin bireysel ve toplumsal gelişim üzerindeki etkilerine ışık tutulacaktır. Bölümde incelenecek konular şunlardır;

- Düşünmenin Anlamı ve Temelleri
- Düşünmenin Özgürleşme Süreci
- Düşünme Becerileri ve Eğitimi

Anahtar kavramlar; Düşünme Süreci, Düşünmenin Bileşenleri, Bilişsel Esneklik, Düşünce Özgürlüğü ve Engelleri

Bu bölümün sonunda;

- Düşünmenin temel tanımını ve sürecini anlayabilecek,
- Düşünme ile düşünce arasındaki farkı kavrayabilecek,
- Özgür düşünmeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörleri öğrenebilecek,
- Düşünme sürecinde dikkat edilmesi gereken akıl yürütme ilkeleri hakkında farkındalık kazanabileceksiniz.

Düşünmenin Anlamı ve Temelleri

Düşünme, insanın içinde bulunduğu şartları ve çevreyi anlamak için aktif ve planlı olarak gerçekleştirdiği zihinsel bir süreçtir. Bu kavram Oxford Learner's Dictionaries sözlüğünde “bir şey ya da biri hakkında kısmen fikir ya da inanç sahibi olmak, bir kişinin zihnini herhangi bir şeye yönlendirebilmesi, bağlantılı düşünceler için zihni aktif olarak kullanabilme, herhangi bir durumun olasılıklarını, avantaj ve dezavantajlarını dikkate alabilme ve hatırlamak” şeklinde (Oxford Learner's Dictionaries, 2023), Cambridge Dictionary sözlüğünde “hatırlamak, hayal etmek; meseleleri anlamak, yargıda bulunmak ve sorunları çözmek için zihni kullanmak; bir şeye inanmak, bir görüşe veya fikre sahip olmak” şeklinde tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2023). Türk Dil Kurumları sözlüğü çevrimiçi veritabanında ise düşünme kelimesi şu şekilde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023);

“1. Akıldan geçirmek, göz önüne getirmek; 2. Bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek, zihinsel yetiler oluşturmak, muhakeme etmek; 3. Zihniyle arayıp bulmak; 4. Bir şeye karşı ilgili ve titiz davranmak; 5. Akıl etmek, ne olabileceğini önceden kestirmek; 6. Tasarlamak; 7. Tasalanmak, kaygılanmak; 8. Farz etmek.”

Daha geniş anlamda ise düşünmek bir sonuca ulaşmak için eldeki verileri incelemek, bunlar arasında kıyas yapmak, veriler arasındaki ilgilerden düşünce üretmek ve muhakeme etmek şeklinde tanımlanabilmektedir. Eğitim bilimleri alanında yapılan bir tanıma göre ise düşünmek, bir konuyla ilgili bilgileri karşılaştırarak bağlantıları bulmak ve bir yargıya varmak anlamına gelmektedir (Söylemez, 2018: 5).

Düşünce, düşünme eyleminin sonucunda ortaya çıkan ve nitelikli olması beklenen bir ürün ya da çıktıdır. Genellikle, duyularla doğrudan algılanamayan kavramlar üzerine geliştirilir. Bir başka deyişle, düşünce, herhangi bir konu hakkında şuura sahip olma du-